

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA OVOZNI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI VA VOKAL – XOR FAOLIYATI

Abduhamidova Ma'rufaxon Ijodbek qizi

"Musiq ta'limi" yo'nalishi 1-bosqich talabasi
marufat1008@icloud.com

Nosirov Dilmurodjon Tursunovich

„ Musiq nazariyasi” kafedrası dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ritmik cholg'u ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirishda noan'anaviy buyumlardan foydalanishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Mashg'ulot jarayonida qoshiq, quti, yog'och tayoqchalar, qo'l chapaklari kabi oddiy vositalardan foydalanish orqali bolalarning ritmni his qilish, musiqiy eshituv, diqqat va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu usulning ta'lim samaradorligini oshirishdagi o'rni ko'rsatib berilgan.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, cholg'u ijrochiligi, ritm, noan'anaviy buyumlar, musiqiy tarbiya, bolalar, ijodkorlik.*

Аннотация: *В данной статье научно и методически освещаются особенности развития голоса и организация вокально-хоровой деятельности детей дошкольного возраста (3–7 лет) с учетом их анатомо-физиологических особенностей. Анализируется методика формирования музыкального восприятия, вокального дыхания, чистой интонации и навыков хорового ансамбля у детей в дошкольных образовательных организациях. В статье представлены практические примеры узбекских детских композиторских и народных песен, подробно описана методика проведения игровых дыхательных упражнений, а также приложен список литературы.*

Ключевые слова: *дошкольный возраст, вокально-хоровая деятельность, голосовой аппарат, детский голос, вокальное дыхание, хоровой ансамбль, музыкальные игры, дыхательные упражнения, узбекские детские песни, интонация, охрана голоса.*

Abstract: *This article scientifically and methodologically highlights the features of voice development and the organization of vocal-choral activities of preschool children (3–7 years old), taking into account their anatomical and physiological characteristics. The methodology of forming musical perception, vocal breathing, pure intonation, and choir ensemble skills in preschool educational organizations is analyzed. The article is enriched with practical examples of Uzbek children's composer and folk songs, the procedure for performing playful breathing exercises, and a list of references is attached.*

Keywords: *preschool age, vocal-choral activity, vocal apparatus, children's voice, vocal breathing, choir ensemble, musical games, breathing exercises, Uzbek children's songs, intonation, voice protection.*

Maktabgacha yosh davri (3 yoshdan 7 yoshgacha) inson shaxsining estetik va musiqiy poydevori qo'yiladigan eng mas'uliyatli bosqichdir. Ushbu davrda vokal-xor faoliyati bolalarning nafaqat musiqiy qobiliyatlarini (badiiy did, eshitish, ritm tuyg'usi), balki ularning umumiy nutqi, jismoniy salomatligi va emotsional dunyosini rivojlantirishda eng samarali vosita hisoblanadi.

Biroq, maktabgacha yoshdagi bolalarning ovoz apparati juda nozik va shakllanish jarayonida bo'lganligi sababli, ularning vokal tarbiyasi o'ziga xos yondashuvni hamda ilmiy asoslangan metodikani talab etadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim sohasidagi milliy standartlari va "Ilk qadam" davlat dasturi talablariga muvofiq, bolalarni har tomonlama rivojlantirishda estetik va musiqiy tarbiyaning o'рни beqiyosdir.

Maktabgacha Yoshdagi Bolalar Ovoz Apparating Anatomik-Fiziologik Xususiyatlari

Bolalar ovozini to'g'ri shakllantirish uchun eng avvalo ularning yosh va jismoniy xususiyatlarini inobatga olish zarur:

Loringal tuzilish (Hiqildoq): Bolalarda hiqildoq kattalarnikiga qaraganda ancha yuqorida joylashgan bo'lib, tuzilishi jihatidan kichik va elastikdir. Ovoz pardalari (boylamlari) ham juda qisqa va ingichka bo'lib, muskul to'qimalariga hali to'liq ega emas. Ular asosan sezgir shilliq pardadan iborat bo'ladi.

Ovoz xarakteri: Shuning uchun bolalar ovozi o'ziga xos yengil, jozibali, yuqori jarangli, ammo ayni paytda kuchsiz va asosan "falset" (bosh registri) xarakteriga ega bo'ladi.

Nafas tizimi: Maktabgacha yoshdagi bolalarning o'pkasi hajman kichik, qovurg'alararo muskullari hali zaif rivojlangan. Shu sababli ularning nafasi yuzaki, qisqa va tez-tez bo'ladi. Kuylash jarayonida ular ko'pincha musiqiy fraza o'rtasida to'xtab, beixtiyor noto'g'ri nafas oladilar.

Yosh Guruhlari Bo'yicha Vokal Imkoniyatlarining Rivojlanishi

3–4 yosh (Kichik guruh): Ovoz diapazoni juda tor — odatda "re" – "lya" (birinchi oktava) notalari atrofida bo'ladi. Bolalar asosan so'zlarni musiqaga moslab "gapirib" berishadi va musiqiy rahbarga taqlid qilishadi.

4–5 yosh (O'rta guruh): Ovoz bir muncha mustahkamlanadi, diapazon "re" – "si" notalerigacha kengayadi. Nafas biroz barqarorlashadi, so'zlarni ohangga moslab cho'zib kuylash elementlari paydo bo'ladi.

5–7 yosh (Katta va tayyorlov guruhi): Ovozda jarangdorlik va o'ziga xos tembr jozibasi ko'rina boshlaydi. Diapazon barqaror ravishda "do" (yoki "re") dan birinchi oktava "re" (yoki "mi") notalarigacha yetadi. Bolalar mustaqil ravishda ohangni toza kuylashga va oddiy xor ansamblida ishtirok etishga tayyor bo'ladilar.

Mashg'ulotlarda Qo'llaniladigan O'yinli Nafas Mashqlari va Ularning Bajarilish Tartibi. Bolalarga quruq vokal qoidalarini tushuntirib bo'lmaydi, shu sababli nafasni to'g'ri

shakllantirish (elkani ko'tarmasdan, qorin va ko'krak osti bilan nafas olish) quyidagi o'yin-mashqlar orqali amalga oshiriladi:

"Guldor bog'" (Chuqur nafas olish mashqi):

Bajarilish tartibi: Bolalarga qo'llarida go'zal atorgul turgandek tasavvur qilish tavsiya etiladi. Musiqiy rahbar buyrug'i bilan bolalar burun orqali chuqur, shoshilmasdan va eng muhimi — elkalarini ko'tarmasdan "gul hidlaydilar". Nafasni 2-3 soniya ushlab turib, og'iz orqali sekin va mayin chiqaradilar.

"Tug'ilgan kun shami" (Nafasni maqsadli yo'naltirish):

Bajarilish tartibi: Bolalar oldilarida yonib turgan sham bor deb tasavvur qilishadi. Chuqur nafas olinadi va og'izni bir oz cho'zgan holda, havoni bir tekisda puflab "shamni o'chirishga" harakat qilishadi. Bu mashq nafas oqimini bir maromda sarflashni o'rgatadi.

"Mitti pufak" (Nafas tayanchini shakllantirish):

Bajarilish tartibi: Bolalar qo'llarini qorinlariga qo'yadilar. Nafas olinganda qorin xuddi havo shari kabi shishishi kerak (diafragma faollashadi). Havoni chiqarayotganda esa "s-s-s" yoki "sh-sh-sh" tovushlari bilan pufakning havosi sekin chiqib ketayotgani taqlid qilinadi.

Repertuar Tanlash va Amaliy Qo'shiq Misollari

Maktabgacha yoshdagi bolalar vokal-xor faoliyatida repertuarni to'g'ri tanlash ovoz rivojlanishining asosi hisoblanadi. Asarlar bolalarning yoshiga, nutqiy tayyorgarligiga va diapazoniga mos kelishi shart. O'zbekiston maktabgacha ta'lim tizimida quyidagi asarlardan foydalanish yuqori samara beradi:

O'zbek xalq bolalar qo'shiqlari:

"Chamanda gul" yoki "Laylak keldi": Ushbu qo'shiqlar xalq og'zaki ijodiga mansub bo'lib, ulardagi ohanglar (melodika) juda sodda, sakrashlar (interval kengligi) kam va bolalar xotirasi uchun juda qulaydir. Ritmi aniq bo'lgani uchun bolalarda musiqiy ritm tuyg'usini va jamoaviy kuylash sur'atini tez shakllantiradi.

O'zbek bastakorlarining bolalar qo'shiqlari:

D. Omonullayeva asarlari (masalan, "Boychechak", "Vatanim"): Bastakor bolalar ovoz apparatini ilmiy tahlil qilgan holda, birinchi oktava do-re-mi-fa-sol notalari doirasida (tetraxord va pentaxord tizimida) asarlar yaratgan. Qo'shiq matnlari sodda va artikulyatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi.

N. Norxo'jayev asarlari (masalan, "Bog'chamiz", "Koptogim"): Bu qo'shiqlar sho'x, quvnoq ritmi va harakatga boyligi bilan ajralib turadi. Bolalar qo'shiqni aytish davomida qarsak chalish, yarim o'tirish (priijinka) kabi harakatlarni bajaradilar. Bu esa vokalda uchraydigan psixologik va jismoniy qisilishlarni (zajimlarni) bartaraf etadi.

Maktabgacha Ta'limda Vokal-Xor Metodologiyasi

Bolalarda xor ansambli ko'nikmalarini shakllantirish quyidagi pedagogik vazifalarni o'z ichiga oladi:

Toza intonatsiyani shakllantirish: Kichik yoshda bolalarning ko'pchiligi ohangni toza ayta olmaydi (g'o'ldiraydi). Ularni toza kuylatish uchun musiqiy rahbar avval ovozni "qizdirish" mashqlari (raspevanie) orqali kuku, mashina signali (bi-bi), mushukcha ovozi (miyau) kabi

tovushlar bilan taqlid qildirish usulidan foydalanadi. Yuqori tovushlarni bosh rezonatorida (yengil va mayin) kuylash ko'nikmasi shakllantiriladi.

Diksiya va artikulyatsiya: Bu nutqning aniqligi, tushunarligi va go'zalligini ta'minlaydigan ikki xil, ammo bir-biri bilan chambarchas bog'liq jarayondir. Diksiya — so'zlarni va tovushlarni me'yorida, aniq va to'g'ri talaffuz qilish qobiliyatidir. Artikulyatsiya — nutq a'zolarining (til, lab, jag', tanglay) tovushlarni hosil qilishdagi jismoniy harakatidir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'pincha ayrim harflarni noto'g'ri talaffuz qilish (logopedik muammolar) kuzatiladi. Vokal mashg'ulotlaridagi tezaytishlar, unli tovushlarni (A, O, U, E) lablarni faol harakatlantirib dumaloq aytish mashqlari bolaning nafaqat qo'shiq aytishini, balki kundalik nutqini ham tuzatadi.

Xor ansambli: Bolalar qo'shiqni birgalikda boshlash va tugatishni, bir-birlarining ovozini eshitib, umumiy sur'at (temp) va dinamikaga (kuchlanishga) bo'ysunishni o'rganadilar.

Bolalar Ovozini Muhofaza Qilish (Ovoz Gigiyenasi)

Bu yoshda ovoz apparatini asrash o'ta muhim, chunki noto'g'ri zo'riqish bola ovoz pardalarida tugunlar paydo bo'lishiga yoki ovozning butunlay bo'g'ilib qolishiga olib keladi:

Forte (baland) kuylash taqiqlanadi: Bolalarga qo'shiqni baqirib emas, doimo mayin va jarangdor (mezzo-piano yoki mezzo-forte) aytish o'rgatiladi. Baqirib kuylash ovoz apparatini jiddiy jarohatlaydi.

Vaqt me'yori: Maktabgacha ta'limda uzluksiz kuylash vaqti kichik guruhlarda 3-5 daqiqa, katta guruhlarda esa 10-12 daqiqadan oshmasligi kerak. Qo'shiq aytish faoliyati harakatli o'yinlar va musiqiy tinglov bilan navbatma-navbat almashtirilishi shart. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ovozni rivojlantirish va vokal-xor faoliyati o'zining ko'p funksiyaliligi bilan ajralib turadi. O'zbek xalq qo'shiqlari va milliy bastakorlarimiz asarlari bolalarda milliy g'urur va estetik didni tarbiyalash uchun eng boy manbadir. O'yinli nafas mashqlari va tizimli yondashuv orqali tashkil etilgan vokal-xor mashg'ulotlari kelajakda bolaning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib yetishishida va unda musiqiy madaniyatning yuksak shakllanishida mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nosirov D. "Cholg'u ijrochiligi va ansambli" Qo'qon 2023
2. Nosirov D. "Drijorlik" Qo'qon2024
3. Nosirov D. "O'zbek Xalq musiqa ijodi" Qo'qon 2023
4. Nosirov, Dilmurod Tursinovich. "O'ZBEK MILLIY MUSIQASI RIVOJIDA BASTAKORLIK IJODI." Oriental Art and Culture 4.2 (2023): 255-261.
5. Nosirov, Dilmurod Tursinovich. "BUXORO SHASHMAQOMINING ILK KOMPOZITSION ILDIZLARI TARIXI." Oriental Art and Culture 4.3 (2023): 112-118.
6. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk qadam" davlat dasturi (Takomillashtirilgan ikkinchi nashr). – Toshkent, 2022.

7. Omonullayeva D. Bolalar musiqiy ta'limi va vokal tarbiyasi (Uslubiy qo'llanma). – Toshkent: "O'qituvchi", 2011.
8. Norxo'jayev N. "Bog'chamiz qo'shig'i" (Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun notali to'plam va uslubiy tavsiyalar). – Toshkent: "Musiq", 2015.
9. Metlov N. A. Музыка в детском саду (Пособие для музыкальных руководителей). – Москва: "Просвещение", 1985.
10. Strelnikova A. N. Дыхательная гимнастика для детей и подростков (Методическое пособие). – Москва, 2003.
11. Sharipova G. Musiq o'qitish metodikasi (Darslik). – Toshkent: "Barkamol fayz media", 2014.